

Лисецький Ю.М.

ДП «ЕС ЕНД ТІ УКРАЇНА»

Старовойтенко О.О.

ДП «ЕС ЕНД ТІ УКРАЇНА»

Семенюк Ю.В.

ДП «ЕС ЕНД ТІ УКРАЇНА»

Павленко Д.Г.

ДП «ЕС ЕНД ТІ УКРАЇНА»

ГІБРИДНІ ВІЙНИ. КОМПОНЕНТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Гібридна війна містить певний набір компонентів та особливостей, за допомогою яких здійснюється одночасний вплив на супротивника за різними напрямками. Визначальними компонентами гібридних війн є інформаційний, ідеологічний, психологічний, економічний, політичний, дипломатичний, військовий, технологічний, ресурсний, енергетичний. За умов якісної зміни сучасних конфліктів, розширення їх географії по-новому проявляються принципово важливі особливості війни. «Асиметричним» війнам і конфліктам притаманні такі властивості: завдання декількох зосереджених за часом і місцем невійськових ударів із неочікуваним для противника результатом і неприйнятним для жертви збитком; нав'язування ворогу протиборства у принципово новій системі координат; відсутність звичної лінії фронту; приховування політичних цілей; застосування нових, неочікуваних засобів і форм насильства. Найбільш усталеними в науково-практичних міркуваннях сучасних дослідників є такі особливості гібридних війн: гібридна війна є різновидом асиметричних дій; вона інтегрує військові та невійськові інструменти протистояння й охоплює театр прямого конфлікту, тилову зону, простір міждержавних відносин; їй властиві інноваційні технології та засоби мобілізації (кібервійна, інформаційно-комунікаційні технології), хоча розробка нових видів летальної зброї не є обов'язковою; важливими суб'єктами протиборства виступають мережеві та поліцентричні форми (структури); гібридна війна включає комплекс дій дипломатичного, воєнного, інформаційного, економічного, екологічного характеру тощо; надзвичайно широким є комплекс «гібридних» загроз: традиційні воєнні, партизансько-терористичні, інформаційно-психологічні та інші високотехнологічні (наприклад, дії в енергетичній сфері, кібератаки, «кліматична зброя» тощо); у гібридних війнах зростає роль сил спеціальних операцій, партизансько-повстанських, терористичних, інших недержавних формувань, включаючи транснаціональну злочинність. Враховуючи особливості гібридних війн, а також їх компоненти, держава повинна мати власну стратегію протидії гібридній агресії.

Ключові слова: гібридна війна, загрози, компоненти, особливості, складники, структура.

Постановка проблеми. Сутність та зміст війн у сучасних умовах значно змінюються, все частіше вони носять гібридний характер, хоча такий феномен не можна вважати абсолютно новим. Так, ще видатний китайський стратег і мислитель Сунь-дзи, що жив в VI–V ст. до н. е., у своєму відомому трактаті про військову стратегію «Мистецтво війни» писав: «Здобути сто перемог у ста битвах – це не вершина військового мистецтва. Повалити ворога без бою – ось вершина» [1]. А наприкінці XVII ст. французький учений Габріель Ноде у своїй праці «Політичні роздуми про

високу політику і майстерність державних переворотів» описував стратегію конфліктів, які сьогодні називають гібридною війною: «Грім падає з небес перш, ніж його можна почути; молитви вимовляють перш, ніж на них скликає дзвін; хтось зазнає удару, думаючи, що він сам його завдає; страждають ті, хто ніколи цього не очікував, і вмирають ті, хто думав, що перебуває в цілковитій безпеці; і все це робиться під покровом ночі та темряви, серед штормів і замішання» [2].

Як бачимо, гібридна війна містить певний набір компонентів та особливостей, за допомогою яких

здійснюється одночасний вплив на супротивника за різними напрямками. Тому питання їх більш глибокого дослідження є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гібридні війни досліджувалися в наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів: О.В. Тіханичева [3], А.А. Бартоша [4], В.В. Карякіна [6], А.Н. Гостева [6], В.П. Горбуліна [7], А.В. Слюсаренка [8], Є.В. Магди [9] та інших. Проте компонентам й особливостям гібридних війн у цих роботах приділено не досить уваги.

Постановка завдання полягає у визначенні й аналізі компонентів та особливостей гібридних війн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впродовж тривалого історичного періоду можна простежити використання інформаційного складника «гібридних» дій. Так, вправним майстром розробки і реалізації технологій гібридної війни був ще засновник найбільшої у світовій історії континентальної імперії Чингісхан (1162–1227 рр.). Його баскаки (збирачі податків) виконували роботу сучасних ЗМІ, поширюючи провокаційні і дезінформаційні чутки серед населення перед походом татар на чужі землі, а мандрівники-агрономи із запасами коренів айру йшли, розвідуючи шляхи (комунікації) висування кінноти [6]. Корінь айру проростає лише в чистій воді, яку можуть пити коні. Саме тому в історії немає інформації про випадки загибелі монгольських коней.

Згодом подібні дії ставали дедалі масштабнішими та різноманітнішими. Так, на думку російського вченого О.В. Тіханичева, поява та розвиток гібридних війн – це період від видання книги «Записки про Московію» С. Герберштейна, своєрідної «методички» про Росію для наполеонівської армії, до агітаційних листівок часів Першої світової війни [10]. А наполеонівські «методички» й агітаційні листівки стали прототипом такого складника інформаційної компетентності сучасної гібридної війни, як її медійний супровід [3]. У формі, наближеній до сучасної, цей процес уперше запустила Великобританія, порушивши в 1915 р. негласну заборону на публікацію фотографій вбитих солдатів противника. У роки в'єтнамської війни з появою телебачення війна буквально «зробила крок з екранів у кожен будинок». Наразі, в еру загальної інформатизації, війна ведеться практично в прямому ефірі. І для гібридних дій дуже важливо, хто буде формувати картинку цього ефіру. З огляду на це сьогодні обсяг і завдання інформаційного протиборства істотно розширюються, створюються спеціалізовані фор-

мування інформаційно-психологічної боротьби та навіть кіберсили, здатні координовано проводити інформаційні операції та кампанії. В якості прикладу можна навести російські ЗМІ, які виступають виключно за «методичками» Кремля, відому Петербурзьку «фабрику тролів» Пригожина, організовані групи російських хакерів під безпосереднім управлінням ГРУ ГШ РФ і ФСБ, що становлять серйозну загрозу світовому кіберпростору.

Із настанням постіндустріальної епохи інформаційне протиборство доповнилося діями в кіберпросторі [11] та застосуванням деструктивних соціально-політичних технологій. Останні зараз використовуються настільки інтенсивно, що їх можна виокремити як ще один складник гібридної війни. До того ж, їх різноманітність навіть дозволяє проводити внутрішню класифікацію таких дій: від простої фінансової та інформаційної підтримки опозиційних течій і створення всередині держави-супротивника «п'ятої колони» до впровадження агентів впливу, які забезпечують так звану «м'яку окупацію» (soft occupation) країни і перехід її під зовнішнє управління.

Практика показує, що такі дії не лише ефективніші, але й істотно дешевші за пряме військове втручання. Наприклад, на підтримку керованого військового режиму в Венесуелі в 60–70-ті рр. минулого століття США витрачали близько 200 млн доларів щороку. В XXI ст. спроба встановити у цій країні свій уряд коштувала США близько 10–15 млн доларів на рік, що витрачаються на фінансування «опозиції» [12]. Різниця в ціні питання очевидна. Але справа навіть не в економії коштів: для протидії багатьом країнам пряме військове протиборство просто небезпечно, а «розхитування» їх державної системи «зсередини» порівняно безпечніше.

Одним із аспектів практичного застосування інформаційного протиборства можна вважати використання в якості обґрунтування «гібридних» дій національного питання. З давніх часів фактор національного складу територій міг бути підставою для їх анексії сусідніми державами, як це сталося в 1938 р. із Судетською та Тешинською областями Чехословаччини, захопленими під приводом захисту співвітчизників Німеччини і Польщі відповідно. Інший варіант «гібридних» дій – відокремлення етнічно відмінних регіонів і створення на їх основі окремих «держав» під зовнішнім протекторатом, як це відбулося за «допомогою» Російської Федерації з Придністров'ям у 1992 р., Абхазією в 1992–1993 рр., Південною Осетією, де протистояння з Грузією тричі переростало в збройні кон-

флікти (1991–1992 рр., 2004 р. і 2008 р). У новітній історії зі зростанням мобільності населення подібні «передгібридні» дії можуть реалізовуватися через надання громадянства на території чужої держави, легітимізацію громадян, придбання землі або нерухомості, міграцію.

Найважливіший аспект гібридних війн – їх економічний складник. В історичній ретроспективі його використання розпочалося після переходу від натурального господарювання і відокремлених національних економік до світової системи господарювання, пов'язаної з міждержавним розподілом праці та міжнародною торгівлею. Історія демонструє безліч методів, що використовувалися в межах цього складника протиборства. Франція в період наполеонівських війн підробляла англійські, австрійські та російські грошові знаки [13]. Із настанням епохи глобалізації фінансовий складник гібридних війн істотно посилюється як за масштабами застосування, так і за різноманітністю використовуваних методів. Останні змінюються: від прямого блокування фінансових рахунків окремих осіб і навіть урядів держав-супротивників до непрямих методів на основі заборон. Прикладом першого типу дій може бути блокування закордонних рахунків Іраку в 2012 р. і Венесуели в 2019 р. Непрямі методи чітко простежуються у забороні на проходження коштів через «треті країни» і компанії або у блокуванні доступу іранських банків до системи «SWIFT» у 2018 р.

Одним із перших прикладів економічної війни можна назвати «континентальну блокаду» – комплекс заходів із блокування торгівлі Великобританії, що застосовувався Францією в 1806–1814 рр. У XIX–XX ст. найбільш поширеним видом економічної війни була саме морська блокада. До початку Першої світової війни під блокаду підпадали: Туреччина, Португалія, Нідерланди, Колумбія, Панама, Мексика, Аргентина і Сальвадор. Ініціаторами блокад були: Великобританія (12 разів), Франція (11 разів), Італія, Німеччина (3 рази), Австрія і Росія (2 рази) та Чилі [14]. Після Другої світової війни економічні санкції продовжували залишатися активним інструментом міжнародної політики. У період із 1971 р. до кінця XX ст. можна виокремити близько 120 випадків санкцій, насамперед у межах економічної війни Заходу проти СРСР.

Зазначений інструмент використовується і в XXI ст.: від загороджувального мита до американських законів «Про контроль над експортом», згідно з яким у 1949 р. був створений Координаційний комітет із експортного контролю, та

«Про протидію противникам Америки за допомогою санкцій» (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act, CAATSA) 2017 р. Цей тип санкцій іноді виділяється фахівцями в окрему форму дій – технологічне протиборство [15]. Ще один складник економічного протиборства, що знаходиться на межі гуманітарно допустимого, – ресурсне. Його різновиди застосовувалися з давніх часів у вигляді блокування фортець під час облоги, перекриття доступу до провіанту і води. Наразі зі зростанням технічних можливостей і різноманітності економічних зв'язків у сучасному світі з'являються нові форми ресурсного протиборства у вигляді транспортної, енергетичної та навіть водної блокади, що своїми масштабами призводять до екоциду цілих територій. Типові приклади таких дій – спроба відвести води річки Йордан від Ізраїлю, яка стала однією з причин «шестиденної війни» 1967 р., або кібердиверсії, здійснювані для руйнування електроенергетики Венесуели в 2019 р. [16], а також кібератаки російських хакерів, спрямовані на державні відомства й об'єкти критичної інфраструктури США, Канади, Великобританії, Німеччини, Франції, Італії та України.

У сучасній історії найбільш раннім із класичних прикладів гібридних дій, який реалізує всі компоненти з їх складу, є громадянська війна в Іспанії у 1936–1939 рр. Аналіз цього конфлікту, з погляду сучасної термінології, показує, що в ньому велося типове гібридне протиборство між фашизмом в особі Італії й Німеччини за підтримки Португалії та комунізмом в особі СРСР. Боротьба не просто чужими руками, але й на території чужої країни за дотримання угоди про «невтручання», підписаної іншими європейськими державами [17–19]. Надалі прикладів гібридних війн ставало все більше: як «жорстких» варіантів, наприклад силова та інформаційна підтримка дій збройних формувань опозиції та приватних військових компаній у Сирії та Лівії, так і більш «м'яких» варіантів у вигляді таємної підтримки лідерів різних «революцій» і «національно-визвольних» рухів.

Широке використання інформаційних технологій у сучасних конфліктах прискорює трансформацію війни та надає їй нову якість завдяки появі військових операцій принципово нового типу, метою яких є інформаційне руйнування соціально значущих сфер держави та інформаційно-психологічний тиск на супротивника, щоб зламати його волю, без застосування зброї [20].

Російський дослідник В.В. Карякін зазначає, що в умовах глобалізації та інформаційно-техно-

логічної революції арсенал впливу противника доповнюється технологіями символічного знищення, спрямованими на духовні й ціннісно-мотиваційні сфери діяльності людей [5]. Для розуміння й осмислення характеру сучасної війни почесна роль відводиться фактору, що обумовлює вторинність завдань окупації території противника і захоплення ресурсів, на відміну від завдань встановлення стратегічного, всеосяжного контролю над свідомістю населення країни-мішені й отримання повної влади над завойованою державою.

Однією з найважливіших сфер гібридних операцій є культура, культурно-цивілізаційні цінності та сенсовність населення країни впливу.

При цьому робиться ставка не на зміст, а на мінливість форм, а зміст відходить на другий план та втрачає цінність, з ним можна виконувати будь-які маніпуляції. Водночас сучасна масова культура передбачає зниження культурної, інтелектуальної планки подання матеріалу для аудиторії. З метою доступності інформація для широкої аудиторії не повинна вимагати великих інтелектуальних зусиль у глядача і слухача, впливаючи виключно на емоції споживача контенту. В результаті не з'явилося жодної принципово нової ідеології або системи цілісних поглядів, які могли б претендувати на цивілізаційну значущість. Замість ідеології пропонується яскравий піар із розмитими, нечіткими та доволі широкими інтерпретаціями ідей та сенсів, які хибно трактують як історичну картину, так і сучасне розуміння навколишнього світу. За відсутності ідеології, покликаної спонукати народ до дії, ідеологи гібридних технологій провокують людей і підбурюють протестні рухи для організації заворушень і різних протистоянь.

Тут масова культура, її інформаційно-семантичне поле найчастіше використовуються як гібридна зброя війни нового типу. З одного боку, це конспіративна зброя, спрямована на злам історичного коду пам'яті народу та знищення об'єктивного трактування світової історії. З іншого боку, взаємопов'язана з першою морально-правова зброя, коли відверта брехня стає правовою підставою для збройної агресії, арешту іноземних громадян та економічного тиску на державу [4].

Мабуть, саме тому «російсько-українська смислова війна реалізовувалася в постійній реінтерпретації подій, коли з двох альтернативних джерел для опису обирається те, що найбільше відповідає запланованим цілям війни» [9]. На підтвердження цього Є.В. Магда наводить низку прикладів такого феномена:

– знищення прикладу військової приналежності: «зелені чоловічки», «ввічливі люди»;

– знищення прикладу незаконності: «народний мер», «народний губернатор», «народна самооборона», «возз'єднання Криму»;

– посилення негативних характеристик противника: «бойовики», «карателі», «каральна операція», «хунта», «самопроголошена київська влада», «самопроголошений прем'єр»;

– завищення свого позитиву аж до сакралізації: «Крим наш», «місто російських моряків», «місто російської слави»;

– опис дій і підбір відповідної мотивації з метою їх легітимації: захоплення адміністративних будівель пояснюється словами: «Це ж наше, народне, а ми – народ».

Мета інформаційної та психологічної війни одна – зламати моральний дух противника, ввести його в оману і в результаті перемогти за мінімальних жертв та витрат матеріальних ресурсів. Важливий нюанс – інформаційна та психологічна війни значно дешевші за класичну війну, що стосується використання матеріальних ресурсів. З іншого боку, такий вид протистояння набагато витратніший з погляду інтелектуальних ресурсів, оскільки вимагає більш ретельної роботи над проектуванням стратегії і тактики, визначенням слабких сторін противника, розробкою комплексу заходів впливу, які здатні надати максимальний ефект [9; 21].

Ще одним компонентом гібридної війни українські дослідники В.П. Горбулін та Є.В. Магда називають «енергетичний», хоча зазвичай аналітики енергетичне вимірювання гібридної війни обходять стороною [7; 9]. Воно трохи губиться на фоні недружніх економічних кроків, проявів пропаганди і, власне, збройного протистояння.

Використання енергетичної зброї для досягнення політичних, стратегічних цілей аж ніяк не ноу-хау Росії. Досить згадати нафтову кризу 1973 р., спричинену введенням ембарго ОПЕК на постачання нафти країнам Заходу, які підтримали Ізраїль у війні Йом-Кіпур. Вуглеводні ніколи не були звичайним товаром, їх ринок традиційно залишався чутливим до політичних коливань. За часів існування біполярного світу політичний складник енергетичних відносин був, імовірно, винятком, ніж правилом, в умовах багатопольярного світу енергетичний базис практично не обходиться без політичної надбудови. Спокуса використовувати енергетичні важелі в політичних цілях прямо пропорційна реальному впливу держави на події у світі.

В умовах якісної зміни сучасних конфліктів, розширення їх географії по-новому проявляються принципово важливі для дослідження особливості війни. До таких особливостей російський дослідник А.А. Бартош відносить тертя та зношення війни [22]. Якщо перший термін був уведений ще К. Клаузевіцем, то в другого, на його думку, немає належної оцінки в роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців.

Для традиційної війни К. Клаузевіц визначає 7 джерел спільного тертя [23]:

- небезпека;
- фізичне напруження;
- невизначеність і недостовірність інформації, на основі якої приймаються рішення;
- випадкові події, які неможливо передбачити;
- фізичні та політичні обмеження у використанні сили;
- непередбачуваність, що є наслідком взаємодії з противником;
- розриви між причинами і наслідками війни.

Появі нових або підвищенню загрозливої актуальності наявних джерел тертя сприяють переважно такі особливості конфліктів [22]:

Перша – у гібридній війні сторона, що атакує, одночасно й адаптивно використовує поєднання широкого спектру звичайних озброєнь, нерегулярної тактики, тероризму та злочинної поведінки в зоні бойових дій для досягнення політичних цілей війни, що значною мірою підвищує дію фактору непередбачуваності.

Друга – відмінність архітектури систем політичного та військового управління об'єкта і суб'єкта гібридної війни. Динаміка розвитку становища гостро суперечить дисбалансу системи державного управління, чому сприятиме порушення каналів узгодження дій між побудованими за ієрархічним принципом державними структурами, що здійснюють керівництво в адміністративно-політичній, військовій, соціально-економічній, фінансовій та культурно-світоглядній сферах.

Третя – зміна природи конфліктів, які виникають у зв'язку з суперечностями серед провідних держав, збільшенням кількості та жорстокості терористичних актів, тривалим збереженням нестабільності в слабких державах і поширенням руйнівних технологій.

Четверта – міжнародний тероризм, який набуває транскордонного розмаху та ігнорує всі правові норми.

П'ята – міграція, яка в країнах Європи зберігає високі темпи. Більшість мігрантів – молоді чоловіки із низьким рівнем освіти, без спеціальності,

що перебувають під впливом псевдорелігійних сект або кримінальних організацій.

Говорячи про особливості гібридної війни, не можна не згадати доповідь начальника Генерального штабу ЗС Росії В.В. Герасимова на засіданні Академії військових наук у лютому 2013 р. Фактично ще за рік до операції в Криму і подальших подій на сході України головний російський воєначальник анонсував те, що через рік сталося в Україні [24]: «Війни вже не оголошуються, а розпочавшись, йдуть не за звичним шаблоном. Цілком успішна держава за лічені місяці та навіть дні може перетворитися на арену запеклої збройної боротьби, стати жертвою іноземної інтервенції, зануритися в безодню хаосу, гуманітарної катастрофи і громадянської війни». Власне, вся суть виступу генерала Герасимова зводилася до тих особливостей збройних конфліктів, які безпосередньо перекликаються з подальшими подіями у Криму і на Південному Сході України: «Акцент використовуваних методів протиборств зміщується в напрямі широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, реалізованих із залученням протестного потенціалу населення. Все це доповнюється військовими заходами прихованого характеру, зокрема реалізацією заходів інформаційного протиборства і діями сил спеціальних операцій. До відкритого застосування сили, найчастіше під виглядом миротворчої діяльності та кризового реагування, переходять лише на якомусь етапі, переважно для досягнення остаточного успіху в конфлікті» [24].

На думку В.В. Герасимова, трансформація сучасних конфліктів зумовлює зміну співвідношення внесків військових і невійськових видів боротьби у загальний політичний результат війни. За даними російського Генштабу, сьогодні таке співвідношення становить 1:4 на користь невійськових видів боротьби [25].

Хочемо зауважити, що широкого поширення набули асиметричні дії, які дозволяють нівелювати перевагу противника в збройній боротьбі. До них належать використання сил спеціальних операцій і внутрішньої опозиції для створення постійно чинного фронту на всій території держави супротивника, а також інформаційний вплив, форми та способи якого повсякчас удосконалюються.

На думку українського дослідника А.В. Слюсаренка, «асиметричним» війнам і конфліктам притаманні такі властивості [7]:

- завдання декількох зосереджених за часом і місцем невійськових ударів із неочікуваним

для противника результатом і неприйнятним для жертви збитком;

- нав'язування ворогу протиборства у принципово новій системі координат;
- відсутність звичної лінії фронту;
- приховування політичних цілей;
- застосування нових, неочікуваних засобів і форм насильства [26].

Він також вважає, що найбільш усталеними в науково-практичних міркуваннях сучасних дослідників є такі особливості гібридної війни [27]:

- вона виступає різновидом асиметричних дій;
- інтегрує військові та невійськові інструменти протистояння й охоплює театр прямого конфлікту, тилову зону, простір міждержавних відносин;
- їй властиві інноваційні технології та засоби мобілізації (кібервійна, інформаційно-комунікаційні технології), хоча розробка нових видів летальної зброї не є обов'язковою;
- важливими суб'єктами протиборства виступають мережеві та поліцентричні форми (структури);
- гібридна війна включає комплекс дій дипломатичного, воєнного, інформаційного, економічного, екологічного характеру тощо;
- надзвичайно широким є комплекс «гібридних» загроз: традиційні воєнні, партизансько-терористичні, інформаційно-психологічні та інші високотехнологічні (наприклад, дії в енергетичній сфері, кібератаки, «кліматична зброя» тощо);
- у гібридних війнах зростає роль сил спеціальних операцій, партизансько-повстанських, терористичних, інших недержавних формувань, включаючи транснаціональну злочинність.

Безперечний інтерес становлять висновки, до яких дійшли деякі російські аналітики. На питання: «Як же виглядає сьогодні «багатовимірна» або «гібридна» війна?», вони звертають увагу на таке [27]:

1) гібридна війна – всеосяжна й одночасно використовує всі засоби, коли і військові, і невійськові форми впливу доповнюють один одного. Різноманітність задіяних коштів створює в об'єкта атаки відчуття втрати контролю над ситуацією, коли необхідне одночасне планування і координація в реальному часі акцій, в яких задіяні спецслужби, фінансові органи, дипломатія, глобальні інформаційні джерела, неурядові організації, а також регулярні та наймані збройні формування;

2) гібридна війна – перманентна, розрахована на досягнення мети зморою, підривом зсередини, з використанням слабких місць противника.

Вона може проходити через фази загострення і «перемир'я», чим і відрізняється нинішня ситуація в українсько-російських відносинах. Ми повинні твердо усвідомити, що тисячі дрібних ударів мають на меті знесилити, задушити, знекровити, одночасно ведучи переговори і пропонуючи альтернативи, схиляючи на свій бік, завойовуючи симпатії невдоволених і фрондерів усередині країни.

3) гібридна війна – це війна ідеологічна. Вона ведеться, перш за все, за людей, за їх погляди і переконання, а лише потім – за територію. Для її ведення необхідна мобілізація в багатьох галузях – від морпихів до хакерів, від банкірів до журналістів. А це неможливо без ідеологічної обробки населення. Необхідною умовою є формування картини світу, розділеного на «добрих» і «поганих». Оскільки будь-яка операція покликана впливати на людей, то пропагандистський складник чи не найголовніший. Особливого значення набуває залучення на свій бік ЗМІ: як їх керівництва, так і пересічних репортерів, для перетворення органів інформації на інформаційно-психологічну зброю.

Враховуючи особливості гібридних війн, а також їх компоненти, держава повинна мати власну стратегію протидії гібридній агресії. Для протидії гібридній агресії американський учений Дж. Розену запропонував класифікацію політичної адаптації, що дозволяє на основі системного підходу встановити зв'язки між зовнішньою політикою держави та системою міжнародних відносин [28]. Із урахуванням його ідей всю сукупність адаптивних стратегій гібридних війн можна звести до трьох основних типів:

– поступлива – стратегія пасивно пристосовується до викликів, що формуються зовнішнім середовищем, намагається максимально врахувати вимоги міжнародних організацій та окремих центрів сили;

– непоступлива – стратегія намагається відкинути виклики, які надходять із зовнішнього середовища, і базується на пріоритеті національних інтересів;

– запобіжна – стратегія дотримується певного балансу між інтересами і запитамі із зовнішнього середовища, який виявляється досить гнучким та дає можливість для перерозподілу системних ресурсів із запитів зовнішнього середовища на внутрішньосистемні вимоги, і навпаки.

Висновки. Загалом дії, що вважають рисами гібридної війни, багато в чому є традиційними (стандартними) рисами, елементами збройного

конфлікту або протистояння держав. Серед них – економічний тиск і санкції, інформаційна підготовка, політичне оформлення протидіючих сторін, методи таємної війни та робота спецслужб тощо. Отже, в основі сутності гібридних війн лежить широкий спектр конфронтаційних дій, до

яких вдаються в межах гнучкої стратегії з довгостроковими цілями, заснованої на комплексному застосуванні інформаційних, дипломатичних, воєнних, економічних, військових, ресурсних та інших компонентів для дестабілізації противника.

Список літератури:

1. Сунь-дзи. Мистецтво війни / під ред. Т. Клірі. Софія, 2018. 224 с.
2. Luttwak E.N. *Coup d'État: A Practical Handbook*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1979. 728 p.
3. Тиханычев О.В. Гибридные войны: новое слово в военном искусстве или хорошо забытое старое? *Вопросы безопасности*. 2020. № 1. С. 30–43.
4. Бартош А.А. Конфликты XXI века. Гибридная война и цветная революция. Москва, 2018. 284 с.
5. Карякин В.В. Геополитика постмодерна: восприятие гибридных войн и цветных революций в общественном сознании. *Гражданин. Выборы. Власть*. 2019. № 3 (13). С. 68–78.
6. Гостев А.Н. Гибридная война: практика, проблемы безопасности. *Инноватика и экспертиза*. 2019. № 1 (26). С. 237–257.
7. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
8. Слюсаренко А.В. Новітні форми міждержавного протистояння як предмет дослідження сучасної воєнно-наукової думки. *Військово-науковий вісник*. 2015. Вип. 24. С. 173–186.
9. Магда Є.В. Гибридная война: выжить и победить. Харьков : Виват, 2015. 320 с.
10. Герберштейн С. Записки о Московии / пер. с нем. А.И. Малеина, А.В. Назаренко. Москва : Издательство МГУ, 1988. 430 с.
11. Гахов В.Р. Киберугрозы автоматизированным системам управления. *Вестник Академии военных наук*. 2013. № 1 (42). С. 103–109.
12. Daily movement news and resources. US Spent \$4.2M in 2015 to De-stabilize Venezuelan Government. April 9, 2017. URL: <https://popularresistance.org/us-spent-4-2m-in-2015-to-destabilize-venezuelan-government> (дата звернення: 23.07.2021).
13. Денежное обращение России. Исторические очерки : материалы архивных фондов: в 3-х томах / ред. совет: Г.И. Лунтовский, А.Н. Сахаров, А.В. Юров. Москва : ИНТЕРКРИМ-ПРЕСС, 2010.
14. Катасонов В.Ю. Экономические войны и экономические санкции. URL: <https://topwar.ru/68238-ekonomicheskie-voyny-i-ekonomicheskie-sankcii.html> (дата звернення: 24.07.2021).
15. Бокарев Ю.П. СССР и становление постиндустриального общества на Западе, 1970–1980-е гг. Москва : Наука, 2007. 381 с.
16. Whitney Webb: “Lights Out!”. Did Trump and His Neocons Recycle Bush-Era Plan to Knock Out Venezuela’s Power Grid?, Even as the Venezuelan government blamed the recent power outage on U.S.-led “sabotage”, the U.S. has long had a plan on the books for targeting the civilian power grid of adversarial nations, Mint Press News (MPN), 11 March 2019. URL: <https://www.mintpressnews.com/did-the-us-recycle-a-bush-era-plan-to-take-out-venezuelas-power-grid/256113/> (дата звернення: 25.07.2021).
17. Интернациональные бригады в Испании. *Советская военная энциклопедия*: в 8 т. / под ред. Н.В. Огаркова. Том 3. Москва : Воениздат, 1977. 567 с.
18. Дюпюи Р.Э., Дюпюи Т.Н. Всемирная история войн (в 4-х т.). Книга 4 (1925–1997 гг.). Санкт-Петербург ; Москва : «Полигон АСТ», 1998. С. 35–36.
19. Рыбалкин Ю.Е. Операция «Х». Советская помощь республиканской Испании (1936–1939 гг.). Москва, 2000. С. 43–45.
20. Бартош А.А. Ускорители гибридной войны. *Военно-промышленный курьер*. 2018. № 4 (759). URL: <https://vpk-news.ru/articles/46584> (дата звернення: 24.07.2021).
21. Манойло А.В. Основы теории современных информационных войн. *Геополитический журнал*. 2017. № 4 (19). С. 3–23.
22. Бартош А.А. «Трение» и «износ» гибридной войны. *Военная мысль*. 2018. № 1. С. 5–13.
23. Клаузевиц К. О войне. Москва : Госвоениздат, 1934. 692 с.
24. Герасимов В.В. Ценность науки в предвидении. *Военно-промышленный курьер*. 2013. № 8 (476). С. 17–24.
25. Ткаченко В.М., Дорошенко Н.С. «Гибридная война»: политические последствия. *Наукові записки Інституту політичних й етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. № 1. С. 58–69.

26. Слипченко В.И. Войны шестого поколения: оружие и военное искусство будущего. Москва : Вече, 2002. 384 с.
27. Гилев А.О. Многомерная война и новая оборонная стратегия. *Россия в глобальной политике*. 2014. Т. 12. № 5. С. 47–58.
28. Rosenau J. The study of political adaptation. L.: N.Y., 1981. P. 61.

Lysetskyi Yu.M., Starovoytenko O.O., Semenyuk Yu.V., Pavlenko D.G. HYBRID WARFARE. ELEMENTS AND FEATURES

Hybrid warfare is characterized by certain elements and features allowing for simultaneous impact on adversary in several directions. Important elements of hybrid warfare are informational, psychological, economical, political, diplomatic, military, technological, resource and energetic. Today modern conflicts undergo qualitative changes and their geography expands, so that essential features of war gain new realization. Asymmetric wars and conflicts are characterized by several non-military strikes that are concentrated in time and place, are not expected by adversary and inflict damage unacceptable for the victim; force adversary to engage in combat that is essentially different in its basic features; are characterized by absence of habitual frontline; disguise political goals; use new and unexpected forms and tools of violence. The most frequently mentioned features of hybrid warfare according to contemporary applied scientific research are: hybrid warfare is a type of asymmetric action; it integrates military and non-military tools and covers combat zone, rear zone, space of international relations; it provides for innovative technologies and mobilization tools (cyberwar, ICT etc), though development of new lethal warfare is optional; important actors of opposition are network and polycentric forms (structures); it includes complex of diplomatic, military, informational, economical, ecological etc actions; it is characterized by extremely wide selection of hybrid threats including traditional military, terrorist, guerrilla, informational, psychological, energetic, cyberwar, climatic etc. In hybrid warfare there grows the role of special operation forces, guerrilla warfare, terrorist and other non-state groups, including international criminal groups. Considering these special features of hybrid warfare and its elements, the state has to develop its own strategy of mitigating hybrid aggression.

Key words: *hybrid warfare, threats, elements, features, components, structure.*